

L'eredità di Zoti Emanuele

“grazie per le parole”

Il Seminario Benedetto XV di Grottaferrata (Roma), istituito per le vocazioni nelle Eparchie degli Albanesi d'Italia, è stata una grande opportunità di vivificazione arbrescia nel XX secolo: qui, infatti, confluivano ragazzi da tutti i paesi, raggiungendo una ricca esperienza strapaesana ed acquisivano una consapevolezza identitaria che poi avrebbero diffuso ritornando nei loro paesi. E' il caso di Papa' Emanuele Giordano originario di quello sperone meridionale del Pollino che palpita e traspira della cinquecentesca laboriosa presenza arbrescia.

Sono gli anni del primo dopoguerra. Le impervie strade dell'entroterra calabrese condannano queste zone montane ad un isolamento, che solo nel 1974 sarà violato con l'inaugurazione della autostrada, che passa per Frascineto dove il Nostro è nato nel 1920 e dove dal 1946 è parroco nel paese adiacente Ejanina. Qui sono pochi i peccati delle persone che giusto imprecano contro i padroni ma che confidano nella volontà di Dio, nel buon tempo e nelle proprie braccia. 'Zoti' Emanuele, allora, si dedica in profondità alla cosa di cui ha sentito la chiamata, la sua vocazione: la Parola.

Apostolato, impegno eparchiale per l'introduzione (preconciliare) dell'arbrescio nella Divina Liturgia, traduzione dei testi sacri, insegnamento di Liturgia, Cristologia, Ecclesiologia, Lingua greca, Lingua albanese e Musica bizantina, collaborazione a riviste culturali e, nottetempo, la fatica di preparare quelle 19000 schede che poi andranno a costituire il "Fjalor i Arbëreshvet t'Italisë" (Dizionario degli Albanesi d'Italia) edito per le Edizioni Paoline nel 1963: l'opera che lo ha consegnato alla storia, la lingua pan-arbrescia.

Dizionari della lingua albanese non mancavano. Ce ne sono della parlata dalmata, arvanita, ecc. ma, se si esclude la monumentale opera inedita di Marco La Piana (di proprietà dell'Eparchia di Piana degli Albanesi), delle parlate dell'arcipelago arbrescio d'Italia, nel loro insieme, mi pare che non ve ne fossero adeguate. Chi avesse voluto consultare qualche testo avrebbe dovuto affidarsi ai due "Angelo Leotti" (1916 e 1937) o al "Gasper Qycj". Dalla Albania il "Hysen Voci" ci consentiva di riempire le lacune che nel parlare colmavamo da sempre con prestiti italiani.

Il suo impegno, tuttavia, pur nella vastità dell'intenti ideologici, non avrebbe potuto far scaturire una così importante opera se il Nostro non avesse trascorso gli anni dei suoi studi giovanili, prima nel Seminario Benedetto XV di Grottaferrata e poi nel Collegio greco di Roma, tra giovani delle diverse provenienze arbresce ed albanesi. Qui risiede il segreto fondamento di un'opera frequentata non solo dagli arbresci ma da molti valenti linguisti che operano nel mondo.

Ma non si farebbe giustizia a tale fatica se non si considerassero le scelte operate da 'Zoti Emanueli', nel suo autonomo discernimento. Già dalla scelta dell'alfabeto uniformato a quello di Manastir (un suono >< un monogramma) abbandonando al loro destino le localistiche gelosie storiche ma, avvertendo nella prefazione delle inevitabili traslitterazioni operate, egli vuole contribuire 'alla unificazione dei vari dialetti "Arbëreshë"'. Notevolissimo è l'accoppiamento tra parole e fonte bibliografica da cui attinge 'i vocaboli, le frasi, i proverbi e le altre notizie, contenute nel... Dizionario; esse generalmente vi si riportano dopo le frasi e sono chiuse fra parentesi tonde.' Ma lo stupendo miracolo sta nel avere riportato espressioni in uso in quel momento storico e così le cristallizza, riportando, poi, 'le abbreviazioni dei Paesi Italo-Albanesi,... seguite dai corrispondenti nomi e dalle sigle delle Province a cui appartengono, poste pure fra parentesi tonde'. A solo titolo di esempio voglio citare la parola Zllipë -ba = letargo, in uso a Santa Sofia d'Epiro mentre altrove si dice: gjum i glatë = sonno lungo. Potremmo pensare ad un prestito inglese, 'Slip' ma qui il treno non passa ed il treno qui si è usato (in terza classe) per andare a fare il servizio militare o per emigrare verso il Nord, da una popolazione illetterata. Ancora più sorprendente è, poi, trovare riportate parole che si penserebbe appartenere al ristretto ambito paesano e invece sono in uso anche a più di 700 km di distanza.

Diceva Papa' Emanuele Giordano: "Sfogliare e studiare questo 'Fjalor' sarà, per ogni Arbëresh, un piacevole ritorno alle radici, perché vi troverà parole ed espressioni tipiche della parlata del proprio paese... Voglio ora sperare che tutti gli Arbëreshë d'Italia – dovunque si trovino – sentano a loro volta il 'dovere' di amare la loro lingua. E di studiarla, di parlarla e di insegnarla ai loro figli. Sempre e dovunque"._____02.15

Trashëgimi i Zotit Emanueli

“Një haristisje për Fjalët”

Seminari Benedikti XV në Grotaferatë (Romë), themeluar për thirrjet te Eparkitë e Arbëreshëve të Italisë, është një rast i madh ringjalljeje arbëreshe në shekullin XX: këtu, në të vërtetë derdheshin djelme nga gjithë katundet dhe horët, këtu arrëninë një përvojë të qosme jashtëkatundare dhe mirrin një vetëdije për njëjtësinë që pra atë denin të përhapnin një herë që ktheheshin te horët e tyre. Është rasti i Papa Emanueli Giordano (Xhordano) bir i asaj thundre jugore të Pollinit që vuan dhe dërsin për pesëqindvjeçaren pranë punëtore arbëreshe.

Janë vitet e të parës pasluftë. Rrugët dredha-dredha të prapatokës së Kalabrisë dënojnë këta vende malor të jenë veçuar, ngjera të 1974 kur bie veçimi pse bëhet përrurimi i autostradës, që shkon nëpër Frasnitë ku Jini leu te 1920 dhe ku nga 1946 kle famullitar te katundi përkrahu, Ejanina. Këtu janë pak mëkatët e gjindes që vetëm mallkojnë të zotët por që kanë besim te vullimi i Perëndisë, te moti i mirë dhe te krahët e vet. ‘Zoti’ Emanueli, atëherë, i kushtohet në thellësi gjësë (/shërbesit) për të cilën ndiejti thirrjen, prirjen e tij: Fjalën.

Apostullim, zotim eparkial për të vënë në përdorim (parakonciliar) gluhën arbëreshe te Liturgjia Hynore, përkthim i teksteve të hjeruashëm për Eparkinë, mësim i Liturgjisë, Kristologjisë, Eklesiologjisë, Gluhës Greke, Gluhës Arbëreshe dhe Musikës bizantine, bashkëpunim me revista kulturore dhe, natën, puna për të përgatitur 19000 skeda që pra do të venë e përbëjnë “Fjalor-in e Arbëreshvet t’Italisë” (Dizionario degli Albanesi d’Italia) botuar nga Edizioni Paoline te 1963: vepra që e dorëzoi historisë, gluha pan-arbeshe.

Fjalorë të gluhës ‘arbëreshe’ ngë na lypseshin. Kemi ata të të të folmes dalmate, arvanite, etj., por, nëse përjashtojmë të pabotuamen vepër monumentale të Markot La Piana (sot pronare ë Eparkia e Horës së Arbëreshëve), të të folmet të arkipelagut arbëresh të Italisë, të gjithë bashkuar, më duket se të përshtatshëm ngë kishim. Kush kish dashur të shihjë (/shikojë) një tekst dejë të kish besim te dy “Angelo Leotti” (1916 e 1937) o te “Gasper Qyçi”. Nga Shqipëria “Hysen Voci” bëjë të mundur të mbulojë zbrazët të të të folurit të përditshëm mbushnim që kur me huazime nga lëtishtja.

Zotimi i tij, megjithatë, edhe te gjerësia e qëllimevet ideologjik, ngë mënd t’ë kish bërë të burojë një vepër kështu të rëndësishme nëse Jini ngë kish shkuar vitet e mësimvet të tij rinor, më parë te Seminari Benedikti XV në Grotaferatë dhe pra te Kolegji grek në Romë, në mes të djelmvet që vinin nga të ndryshmit vende arbëresh dhe shqiptar. Ketu gjëndet i fshehti themel i njëi vepre që ë frekuentuar jo vetëm nga arbëreshët por nga shumë gluhëtar me vlerë që veprojnë te bota.

Por ngë i bëjmë ligjë njëi pune të tillë nëse ngë marrim parasysht zgledhjet që bëri ‘Zoti Emanueli’, në autonomën shquarje të tij. Çë nga zgledhja e alfabetit të njësuar të Manastirit (një tingull<një monogram) tue lënë te fati i tyre xhelozitë historike vend-me-vend (/vendçe) por, tue lajmëruar për transliterimet e panumërt bërë, ai do ndihë ‘njësimin e shumë dialektevet “Arbëreshë”’. Shumë i rëndësishëm ë çiftëzimi ndër fjalë dhe burim bibliografik nga i cili nxiren ‘fjalët, fjalitë, fjalët e urta dhe të tjerët lajme, të përmbajtur te... Fjalori; atò në përgjithësi jipen pas fjalivet dhe janë mbyllur në kllapë rumbullake’. Por mbrakulla e çuditshme ë në të dhënit shprehje në përdorim tek ai moment historik dhe ashtu i nguros atò, tue dhënë, pra, ‘shkurtimet e katundevet Arbëreshë,... vijuar nga embret përkatës dhe nga siglat e provincavet kujt i përkasin, vënë edhe në kllapa rumbullake. Vetëm si shembull dua të citojë fjalën Zllipë -ba = letargo, në përdorim Shën’Sofi të Epirit ndërsa te tjerë vende thuhet: gjum i glatë. Mënd te mendojmë për një huazim anglez ‘Slip’ por këtë treni ngë shkon dhe treni këtë u përdor (në të tretën klasë) për të vatur e bërë shërbimin ushtarak o për të emigruar drejt Veriut, nga një popullsi e pashkollë. Edhe më të mahnitshëm ë’, pra, të gjes dhënë fjalë që dejë të mendoje se i përkasin të ngushtit rreth katundar tënd dhe përkundra përdoren edhe më shumë se 700 km llargu.

Thosh Papa Emanueli Giordano: “t’ë shfletosh dhe t’ë studiosh këtë ‘Fjalor’ do të jetë, për çdo Arbëresh, një të pëlqyeshëm kthim te rrenjë, sepse do t’i gjejë fjalë dhe shprehje tipike të të folmevet të horëvet të veta... Dua nanë të shpresojë se të gjithë Arbëreshët të Italisë – gjithasajtën të ndodhen – të ndiejnë ‘dëtyrën’ t’ë dashurojnë gluhën e tyre. E t’ë studiojnë, t’ë flasin e t’ia mësojnë bijvet të tyre. Përherë e gjithasajtën”. _____02.15